

ATATÜRK'ÜN EDEBİYAT VE SANAT ANLAYIŞI *

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ

Sayın Dinleyiciler,

Sözlerime başlamadan önce, Türk Tarih Kurumu Başkanı Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu ile, bu Kurumun Yönetim Kurulu Üyeleri Meslektaşlarıma, Atatürk'ün 25. ölüm yıldönümünde, bütün bir yıl verilecek konferanslar dizisinde, bana da yer ayırdıklarından ötürü, kendilerine, önünüzde teşekkür etmek isterim.

Atatürk'ün edebiyat ve sanat anlayışı ve bu alanlardaki başarılarıyla ben, yıllardır, yalnız ilgilenmiş değil, aynı zamanda o çağın havasını da içime almış ve başlangıçtan bugüne değin onun sağladığı hız içinde edebiyat ve sanatımızın gelişme basamaklarını izlemiş bulunuyorum.

Atatürk'ün sanatla ilgisi iki yönlü olmuştur :

1. Şairliği, edebiyatçılığı, sanatçılığı.
2. Sanatseverliği ve koruyuculuğu.

Onun bu nitelikleri kültür anlayışına dayanıyor :

“Kültür ; okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden mâna çıkarmak, intibah almak, düşünmek, zekâyı terbiye etmektir. -Yine insan enerjisiyle ve fakat tabiatın ona iltifat edildikçe tükenmez yardımıyla, yükselen, genişleyen insan zekâsı, hudutsuz kavrayış anlamında ‘insanım’ diyen bir vasf-ı mahsusudur.- İnsan, hareket ve faaliyetin, yani dinamizmin ifadesidir. Bu böyle olunca kültür.. insanlık vasfında insan olabilmek için bir esasî unsurdur.”¹

Ve :

“... eski devrin hurafatından ve evsâf-ı fikriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şarktan ve Garptan gelen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i millîye ve tarihimize mütenâsîp bir kültür!”²

* Bu yazı Türk Tarih Kurumunca düzenlenen “Atatürk yıllık Konferansları” serisinde 25 ocak 1963’de verilmiş Konferanstır. Ayrıca Konferanslar serisinde basılacaktır.

¹ Âfetinan : *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1959, s. 261.

² Maarif Kongresini açarken : 16. VII. 1921 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 16).

Çünkü :

“... dehâ-yi millimizin inkişâf-ı tâmmı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâlettâyin bir ecnebî kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhîp neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (haraseti fikriye) zeminle mütenâsiptir. O zemin, milletin seciyesidir.”¹

Kültür, milletin seciyesinden, onun “ibda” ve “icat” kabiliyetinden doğar.

Kendi sözü :

“İnsanların hayatına, faaliyetine hâkim olan kuvvet ibda ve icat kabiliyetidir.”²

Bu “kabiliyetle” insan, kültürünü alır ve verir. Bu alıp verme de insandan insana, en çok ruh alanında olur. Bu alan edebiyat ve sanattır; çünkü, edebiyat ve sanat inanca dayanır ve Goethe’nin dediği gibi yürekten konuşur :

“Yürekten yüreğe ulaştıramazsınız
Yüreğinizden gelmiyeni...”³

Ulusumuzu “muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak” kaygısında⁴ edebiyat ve sanat sorunları da vardır. Devrimleri yaparken Atatürk, sanat gücümüzün artmasını, ihmal edilmiş sanatımızın yeniden ele alınmasını, bu alandaki gücümüzün tanınmasını yürekten istemişti. Kendisi, her şeyi bütün inceliğiyle sezmiş, olayları güçlükleri içinde izlemiş, her biri üzerinde düşünmüş, her birini yargılamış, her birini etkilemesini bilmiştir. İçine aldıklarının derin anlamını anlamış ve yalnızca bu anlayışın değil, bu anlayıştan çıkacak sonuçları da sözlerine katarak onları sanat biçimi içinde vermiştir. Bu da şüphesiz kültürsüz başarılamazdı.

Mustafa Kemal kültürlüydü; okullarda, matematiğe çok çalışmakla beraber, Fransızcaya daha Selânik Rüştüyesi’nde başlamış, Manastır İdadisi’nde de sonraları Fransızcaya öylesine çalışmış ki, tâtîl aylarında, Selâniğe geldiği zaman, hep Frère’lere giderek bu yabancı dilini iletmiş.⁵

¹ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 17.

² Âfetinan, Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, s. 262.

³ Goethe, Faust I. Bölüm, mısra: 533-45.

⁴ Onuncu Yıl Söylevi, 29.X.1933 (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 271).

⁵ Fransız Yazarı Maurice Pernot’ya Demeç, 29.X.1923. (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 67).

Karlsbad kaplıcalarında Fransızca olarak tuttuğu bir 'Hâtra Defteri'nden söz edilmektedir. Büyük bir ihtimalle bu defter onun Karlsbad'da özel olarak Fransızca dersi aldığını gösterdiğini Falih Rıfki Atay söylüyor.¹

Sonra da Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliter iken Balkan Harbinde, Vize savaşında şehit düşen dostu Ömer Lütfi Bey'in aslı İtalyan, ama ailece Türkiye'de yerleşmiş ve Türk uyrukluğuna girmiş olan karısı Corinne'e yazdığı mektuplardan, onun Fransızca'yı iyi bildiği anlaşılmaktadır. Gerçi ilk mektuplarında hafif bir Fransızca acemiliği, imlâ yanlışları varmış ama, sonraları bu kusurlar, çabucak düzeltilmiş, hem de öylesine ki, Madame Corinne, onun mektuplarını bir başkasına yazdırdığından bile kuşkulandığını gizlememiştir.

*"Tu m'écris que comme ma dernière lettre ne contenait pas autant de fautes d'orthographe. Tu avais conclu, de là, qu'elle sortait de la plume d'un autre. Je considère cette petite remarque comme un compliment de ta part, car je ne me fais encore aucune illusion au sujet de mon française, si je connaissais cette langue aussi bien que le Turque, no seulement je vous aurais écrit plus souvent mais encore je saurais t'exprimer sous une forme plus élégante et plus choisie, mes sentiments de sincère attachement."*²

Atatürk'ün bu mektubundan anlıyoruz ki, Madame Corinne'e yazdığı Fransızca mektuplar hep kendi kaleminden çıkmıştır.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra da bir yabancı ile değil yalnız özel görüşmelerinde, gerektiği zaman diplomatik anlaşmalarda da onun bu dili iyi konuştuğunu yakınları hep onamıştır. Cumhuriyet Bayramında, resmî bir akşam ziyafetinde, sefirler arasında bir görüşme-de hele, tercümanın yaptığı araçlığı beğenmiyerek, kendisi atılmış ve :

'Sizler hep Fransızca konuşuyorsunuz, ben de Fransızca biliyorum, şu halde bu dilde konuşalım'

demiş ve siyasal bir konu üzerinde çok güzel konuşmuş.³ 25.X.1931 tarihinde, ikinci Balkan Konferansının Ankara'da, Büyük Millet Meclisinde yaptığı son oturumundaki konuşması da Fransız diliyle-

¹ F. Rıfki Atay, *Çankaya*, II, s. 612.

² 14/27 Aralık, 1913 (*Milliyet Gazetesi*'nde Peyami Safa yayımladı: 24 Kasım 1954. Bu mektubu ve daha başkalarını Peyami Safa'ya 1953 yazında oğlu Reşat Ersü vermiş).

³ Âfetinan'dan dinledim.

dir.¹ Pierre Loti'ye de, Fransızca bir mektup yazmış. Bu mektubun Türkçe metni 1922 yılı "Hâkimiyet-i Milliye" koleksiyonlarında şöyle çıkmıştır :

*"Türkiye Büyük Millet Meclisi, Paris Mümessilinin hareketinden istifade ederek Türklerin büyük ve asil dostuna karşı perverde ettiği hissiyat, minnet ve şükranı tekrar beyan etmeyi kendine bir borç bilmiştir. — Tarihın en karanlık günlerinde sihrengiz kalemiyle daima Türk Milletinin hakkını teyit ve müdafaa etmiş olan büyük üstad için Türk Milletinin beslediği derin ve sarsılmaz muhabbet hislerine, İstiklâl Mücadelesinde şehit düşen erkeklerimizin yetim bıraktığı kızlarımız tarafından gözyaşları arasında dokunan bu halî şahadet edecektir. — Naçiz kıymeti, delâlet ettiği mânadan ibaret olan bu hediyemizi haksever ve civanmert büyük Fransız'a beslediğimiz şükran hissine delâlet olarak telâkki ve kabul buyurmanızı rica ederiz."*²

Gerçi bu mektup Devlet adına yazılmış bir mektuptur. Atatürk bunu özel kâtibine de yazdırmış olabilir, ama bu mektup, aynı zamanda, "sihrengiz kalemiyle" Türk milletinin hakkını teslim eden ve savunan bir sanatçıyı nasıl değerlendirmesini bildiğini de gösteriyor.

Atatürk Almanca da biliyordu. Veliâht Vahdettin ile birlikte Almanya'ya gitmiş, Kaiser Wilhelm'in sofrasında oturmuş ve Ludendorf ile gerçi Fransızca konuşmuş ama, İmparator Ludendorf'a Almanca, kendini kastederek: 'Sağdaki adamla konuş' deyince, Ludendorf: 'Konuşuyorum' cevabını vermiş. Atatürk de bu olayı anlatırken şöyle diyor :

*"Bittabi, bu mükâlemeleri anlayacak kadar Almanca bildiğim için, İmparatorun ihtarına ve Ludendorf'un cevabına intikal etmiştim!"*³.

Onun Çankaya'daki kitaplığında da birçok Almanca kitaplar vardı. General Litzmann'ın "Takımın Muharebe Talimi" adlı eserini de Almancadan çevirmiş olsa gerek.⁴

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. s. 268.

² Hâkimiyet-i Milliye koleksiyonu : 1922, — Krş. Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, Varlık Yayınları : 18.

³ Türk Altın Kitabı, 1928, s. 552-55 - Bk. Arıburun: Atatürk. Anektollar-Anılar, s. 95-96.

⁴ Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri. Bir Önsözle yayımlayan Prof. Dr. Âfetinan, Türkiye İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi : 8, Son Bölüm.

Atatürk'ün Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünün üst katında, Ankara'ya doğru bakılınca, köşkün sağ ucunu veren 'L' biçimindeki kitaplığında, askerlik, hukuk ve tarih kitapları arasında büyük sayıda edebiyat alanından eserler de varmış. Bunları zaman zaman özel toplantılara getirir ve iyi okuyanlardan dinlermiş¹. Dolmabahçe Sarayı'ndan Yalova'ya okumak üzere getirdiği kitaplar arasında Homeros'un, Paul Bourget'nin, Victor Hugo'nun, Musset'nin, d'Annunzio'nun da kitapları varmış². Son günlerinde bile, ölüm döşeğinde, hikâye ve seyahatname gibi kitapları okutup anlattırılmış³.

Atatürk Harb Okulunda (Harbiye'de) yetişmişti; ölünceye dek de okuyarak dinleyerek ve çevrelerindekiilere sorular açarak kendi kendini tamamlamağa çalıştığını bütün yakınları söylemiş ve yazmışlardır. Okuduğu eserler, kaç cilt olursa olsun, bitirir, önem verdiği cümlelerin altlarını kırmızı, ya da mavi kalemlerle çizer ve metin kenarına kendine özgü işaretler koyar. Nitekim '×' işareti önemli anlamına gelirmiş. Bu yıldızlar ne kadar artarsa, önemi de cümlenin ona göre öylesine çok olurmuş. 'D' işareti de 'dikkat' demekmiş⁴. Bütün bunlar onun kitapları nasıl okuduğunu gösterir. Okuduğu kitaplardan hoşuna giden ve düşüncesine uyan yerler mektuplarına bile geçmiş. Bunun için Madame Corinne'e 1916 yılında, 6 Mayıs'da Siirt'den yazdığı bir mektupta Mignet'nin şu cümleleri var :

*"L'action mécanique des armées, qui durais encore, allait finir; car les soldats manquent lorsque l'ardeur publique s'éteint... généraux ne se forment plus lorsque arrive l'épuisement de l'esprit et les victoires casse... avec les soldats, les généraux et l'argent..."*⁵.

Aynı mektubun son sözünü de Chateaubriand'ın bir cümlesi ile bitirmiştir :

*"Je voudrais n'être pas né, ou n'être pas jamais oublié..."*⁶

¹ Âfetinan : Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler, s. 291.

² 21 adet kitap teslim edilmiş. Liste Uluğ İğdemir'de. Bir kopyasını bana da verdiler, burada kendilerine teşekkür etmek isterim.

³ Âfetinan : Atatürk'ün Karakter Hususiyetlerinden Birkaç Örnek ve Onun Son Günleri, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 1950, Cilt VIII, Sayı 3, s. 342.

⁴ Âfetinan'dan dinledim ve kitaplığındaki kitapları üzerinde gördüm. —F.R. Atay, yalnızca işaretlediğinden söz etmektedir. Bk. Çankaya, II, s. 612.

⁵ Peyami Safa : Atatürk'ün bir Kadına Mektupları, Milliyet Gazetesi, 1 Aralık 1954, s. 3.

⁶ Aynı mektubun sonu.

Atatürk biyografilerinin hemen hepsinde, onun şiir ve edebiyatla uğraşmasının, şiir ve roman okumak zevkinin köklerini Manastır İdadisinde Ömer Naci ile arkadaş olduğu günlerde buluyorlar. Ömer Naci, Bursa İdadisinden onların sınıfına gelmiş. Daha o zamandan şairmiş. Mustafa Kemal'den okunacak bir kitap istemiş. Onun gösterdiği kitaplardan hiç birini beğenmemiş. Anılarında şöyle diyor :

“Şiir ve edebiyat diye birşey olduğuna o zaman muttali oldum ve ona çalışmaya başladım. Şiir bana cazip göründü. Fakat kitabet hocası diye yeni gelen bir zat beni şiirle iştigalden menetti : Bu tarz iştigal seni asker olmaktan uzaklaştırır dedi¹.

Mustafa Kemal hocasının bu sözünü Harbiyeye geçtikten sonra da unutamadığını gerçi onaylamıştı ama, asıl hevesinin daha çok güzel söylemek ve güzel yazmak olduğunu açıklamıştır :

Kendi sözleri :

“Şiir yazmak hakkında idadî hocasının vaz'ettiği memnu'iyeti unutmuyorum. Fakat güzel söylemek ve yazmak hevesi bâki idi. Teneffüs zamanlarında hitabet tâlimleri yapıyorduk. Saati ellerimize alıyor bu kadar dakika sen, bu kadar dakika ben söyleyeceğim diye müsabaka ve münakaşalar tertip ediyorduk.”²

'Güzel söylemek' ve 'güzel yazmak' hevesi kendinde eleştirme yeteneğini geliştirmiş, yazı hayatında kalemini kuvvetlendirmişti. Büyük Nutkunu nasıl yazdığını izleyecek olursak, burada da gene, Dolmabahçe Sarayının geniş salonlarında her gece arkadaşlarını toplar, büyük 'Nutuk'tan parçalar okur, okutur ve üzerinde açıklamalar yaparak tartışmalara yol açarmış³. Bu da gene bir çeşit, daha yüksek bir basamakta bir 'hitabet tâlimi' idi.

Atatürk, daha Askerî Rüştiye'sinde iken, mahallelerinde oturan bir Paşa kızına âşık olduğu ve bu ilk aşkına 'şarkılar' düzdüğü söyleniyor. Makidonya Türküsünü de hiç ağzından bırakmamış. Ama bunlar, henüz güvenilir kaynaklara dayanmamaktadır⁴. Sonraları da,

¹ Uluğ İğdemir : *Atatürk 1880-1938*. Ulus Basımevi Ankara 1939, s. 17.

² Aynı yazar, aynı eser, aynı yer.

³ Âfetinan : *Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi Üzerine* (Universiteli Kadınlar Derneği Ankara Şubesi Yayını: 1 (27 Mayıs İnkilâbını Anma Töreni), 1960, s. 20.

⁴ Enver Behnan Şapolyo da kaynak vermeden, gerçek gibi anlatıyor. *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, ilk baskı 1944, s. 25.

akşam yemeklerinden birinde, Karlsbad'da bulunduğu zamana ait güncesini getirerek, aşka dair parçalar okumuş. Bu güncesinde 'aşkın tarifi' ile kendisinin aşkları yazılıymış¹. Belki şiirleri de... Bazıları da bunun Fransızca bir not defteri olduğunu söylüyorlar. Bu defter ne oldu? Kimdedir? Bu da hâlâ bilinmemektedir. Atatürk öldükten sonra, onun özel kâğıtlarını bir komisyon toplamış ve yirmibeş yıl sonra bu belgelerden faydalanmak suretiyle saklanmış. Belki de bu kâğıtlar arasındadır.

Manastır İdadisinde de Namık Kemal'in ve Tevfik Fikret'in gizli şiirlerini ezberler ve her vesile ile hiç çekinmeden bunları tekrarlamış. Sonraları büyük Kumandan olarak Âşîyan'ı hep sık sık görmeğe gitmesi de bunu gösteriyor. Bu eğilimini bir gün (18.VIII. 1917) İbrahim Alâettin'e (Gövsâ'ya) şu sözü söyleyerek belirtmiş :

'Ben edebiyatı ve şiiri severim!²

İbrahim Alâettin Gövsâ'nın *Çanakkale İzleri* ozaman henüz bir kitap halinde çıkmamış, ancak *Tanin* gazetesinde parça parça yayımlanmıştır.

Atatürk hayran olduğu şeylerin de hep biçimini bulurmuş. Âfet İnan söylüyor : Atatürk'ün 'yeşil'e olan hayranlığı, en çok Faruk Nafiz'in şu şiir parçasını tekrarladığı zamanlarda belli olurmuş³:

"Yeşil hem de: Ben bu rengi taşırım can köşemde.
Yeşilde ne arar da bulamaz insanoğlu?
Yeşil bu... varlık dolu, gök dolu, umman dolu.
Bir ucu gözlerinde, bir ucu engindedir.
Meyve veren ağaçlar bu çini rengindedir.
Bu çini rengindedir bahar, deniz, kır, orman,
Bana Tanrım gözükür, yeşil dediğim zaman.'

Kendi de şiirler yazmış⁴, gazeller düzmüş⁵, ve Fransızcadan birçok şiir çevirileri yapmış. Bunların hepsi henüz yayımlanmamıştır; yayımlananlardan da gerçekten Atatürk'ün olduğu henüz kesin olarak söylenemiyor. Nitekim Ziya Şakir ilk şiir çevirilerinden biri diyerek *Bir Askerin Mezarı* adlı bir şiiri 1938 tarihinde çıkardığı *Atatürk* adlı kitabına almış ama, bu şiirin hangi tarihte, yayımlandığını bildirme-

¹ E. B. Şapolyo: *Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, s. 31-32.

² İ. Alâeddin Gövsâ: *Acılar*, 1940, s. 8-9.-Krş. K. Arıburun : *Atatürk. Anektotlar, Anılar*, Ankara 1960, s. 71-72.

³ Âfetinan: *Atatürk'ten Hâtıralar*, Ankara 1950, s. 187.

⁴ U. İğdemir: *Atatürk*, s. 16.

⁵ F. R. Atay: *Çankaya*, cilt II, s. 611.

miştir. Yalnız ‘vakit buldukça mensur şiir çevirileri yapıyor ve o zamanın önemli bir yayın aracı olan *Malûmat* dergisine yolluyordu’ diyor¹. Şiirin ilk çeviri bölümü şöyle :

“Şuradaki kabrin üzerine konulmuş bir beyaz taş var.. Onun altında -bayraklar temevvüç ederken, kelleler uçuşurken.. başındaki mehabetli sorgucun üstünde seyf-i celâdeti tâbân olurken aldığı ceriha-i mevt ile bu âlem-i hiçiye vedâ etmiş -bir asker yatıyor..”²

Enver Behnan Şapolyo da, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*’ne sekiz bölümlü olan bu şiir çevirisinin yalnızca üç bölümünü “Mustafa Kemal’in Harbiye Mektebi’nden mecmualara gönderdiği mensur şiirlerinden bir nümune” başlığıyla almıştır³. Bunu alırken, o da, kaynak göstermemiştir. Herhalde, Ziya Şakir’den almış olacak. Bu şiir çevirisi, bu kitaplardan daha başka kitaplara ve dergilere de aktarılmış ve böylelikle bu yanlışlık alanı genişletilmiştir. Oysa bu şiir çevirisinin Atatürk’le uzaktan yakından hiçbir ilgisi olmadığı, bu şiirin gerçi 28 Eylül 1315 (1899) tarihli haftalık *Malûmat* dergisinde çıktığı ve çevirinin “*Çuşima Muharebesi*” adlı eserin yazarı deniz subaylarından bir başka Mustafa Kemal’in olduğu son zamanlarda anlaşılmıştır. Bunu da ilk olarak Münir Süleyman Çapanoğlu çıkarmıştır. Kendisi şöyle demektedir :

“Mustafa Kemal imzalı bu tercümelere ben de görmüş, Ata’ya ait yeni bir şey keşfettiğim için sevinmişim. Hattâ buna dair bir de yazı yazdım. Fakat “*Çuşima Muharebesi*”ni dikkatle okuduğum ve tercüme edenin Mustafa Kemal adında bahriyeli bir yazar olduğunu hatırladığım için ihtiyatlı davrandım, yazıyı neşretmedim. İşi tahkika koyuldum. Basının elli yıllık emektarı ve tarihi bilgisi çok üstün olan hocamız Ali Rıza Seyfi’ye başvurdum. Değerli dostum ve üstadım, bu tercümelere Atatürk’e ait olmadığını Bahriyedeki arkadaşlarından Mustafa Kemal’e ait bulunduğunu ve arada, bir isim benzerliği olduğunu söyledi.- İşi sağlama bağlamak için üstad, Hakkı Tarık Us’a vaziyeti anlatarak Atatürk’e sormasını rica ettim. Bir fırsatını düşürüp sormuş “benim değil” cevabını almış...”⁴.

¹ Z. Şakir: *Atatürk. Büyük Şefin Hususî-Askerî-Siyasî Hayatı*. Ülkü Basımevi, İstanbul 1938, s. 26.

² Z. Şakir: *Atatürk* kitabının son sayfalarında.

³ E. B. Şapolyo: *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, 1. baskı, s. 35.

⁴ Tarih-Hazinesi Dergisi, 15 Ocak 1951, sayı 5. - Krş. Sadi Borak: *Atatürk’ün Özel Mektupları*, Varlık Yayınları, sayı 810, s. 83-84.

Atatürk'ün kendi şiir denemelerine gelince : Bunlardan birini 'Şanlı Ordu' adındaki gazete, 24 Kasım 1908 tarihinde yayımlamış bulunuyor. *Kadîd-i İstibdat yahut Kırmızı İzler* başlıklı bu şiir, İstibdadın karanlık günlerini bütün gücüyle duyurması bakımından çok ilginçtir :

*Bir köhne kadîd parçası, bir çehre-i menhûs
Zulmetler içinde, mütereddît mütelâsi,
Dâim mütefekkir görünür, kendine mahsûs
Efkâr-ı sakîmâne ile âleme karşı
Âteş saçarak etmede her gün bizi tehdîd,
Âmâl-i harîsânesini eyledi tezyîd. . .
Gördükçe bu mazlûmlarını sînesi mağrûr
Tırnaklarını âileler kalbine saplar,
Mağdurlarının herbiri bir gûşede ağlar,
Katlandı vatan görmeye evlâdını makhuur. . .
Birçoklarımız mahbesü menfâda süründük
Bir gaazi-i mecrûh-i vega-dîdeye döndük
Ey kanlı eliyle vatan âmâline hâil,
Ey enmile-i sûrh cinâyâta delâil,
Teşkil eden ey köhne kadîd, kaatil-i efkâr,
Ey kaatil-i şübbân-ı vatan, kaatil-i ahrâr,
Ey varlığı bir millet için bâdî-i zillet,
Ey çehresi İfrî't'e veren dehşetü vahşet!
Zindanları, menfâları, mahbesleri doldur,
Zincîr-i esâretle bütün hisleri dondur,
Tesmîm-i nefis, nef-yi ebed, sonra denizler
Her girdiğin evlerde durur kırmızı izler. . .
Kâbûs-ı hiyânetle vatan can çekişirken,
Âtîmizi dendân-ı harîsin kemirirken,
Bir gün Rumeli dağları envâra boyandı,
Hürriyetin enfâsı ile herkes uyandı. . .*

MUSTAFA KEMAL¹

Tevfik Fikret'in üslûbunu andıran bu şiir, İstibdadın karanlık günlerini böylesine içinde duyan, o karanlıkları ancak yırtabilecek gücü içinde bulan Mustafa Kemal yazabilirdi. Şiiri, sonraları "Yücel" dergisi de

¹ Şanlı Ordu Gazetesi, 24 Kasım 1908.

1945 yılında basmıştır¹. Fikret'i, Atatürk, nutuklarında da sık sık andığı bilinmektedir. İzmir Kız Öğretmen okullarında, öğrencilere sorulan sorulardan : 'Türk kadını nasıl olmalıdır?' sorusu üzerinde yaptığı konuşmada, Türk kadını kendisi târif ettikten sonra : '*Her halde kadın çok yüksek olmalıdır*' diyerek Fikret'in şu dizesini hatırlatmıştır: '*Elbet sefil olursa kadın alçalar beşer.*'²

Atatürk, bir kurmay yüzbaşı iken, İstanbul'da, Vezneciler'de sık sık görmeğe gittiği arkadaşı Evrenos zâde Mahir Bey'in konağında, haftanın bâzı geceleri toplam şiirler okuduklarını, bu arada Mustafa Kemal'in de kendi şiirlerini arkadaşlarına, hem de dikkati çeken bir içlilikle okuduğunu ressam Arif Kaptan babasından dinlediğini söylüyor ve örnek olarak iki şiirini veriyor. Biri şöyle :

*"Gafil, hangi üç asır, hangi on asır?
Tuna ezelden Türk diyarıdır.
Bilinen tarihler söylememiş bunu.
Kalkıyor örtüler örtülen doğacak
Dinleyin sesini doğan tarihin:
Aydınlıkta karaltı, karaltıda şafak
Yalan tarihi görüp, doğru tarihe giden."*

Son parçası da şöyle :

*"Asya'nın ortasında Oğuz oğulları
Avrupa'nın Alplarında Oğuz torunları
Doğu'dan çıkan biz, Batı'da yine biz,
Nerde olsa, ne olsa kendimizi biliriz.
Hep insanlar kendilerini bilseler
Bilinir o zaman ki hep biliriz.
Türk sadece bir milletin adı değil,
Türk bütün adamların birliğidir.
Ey birbirine diş bileyen yığınlar,
Ey yağın yağın insan gafletleri,
Yırtılsın gözlerdeki gafletten perde
Dünya o zaman görecek hakikat nerde,*

*Hakikat nerde?"*³

¹ Yücel Dergisi, sayı 109, s. 84, Kasım 1945.

² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II. s. 235.

³ Arif Kaptan: Atatürk ve Sanat, Türk Dili Dergisi, 1 Kasım 1955, cilt V, sayı 50, s. 79.

Ama bu şiirlerin kaynakları bilinmemektedir. Arif Kaptan, gerçi 1950 yılında çıkan bir gazetenin sanat ve edebiyat sayfasında yayımlandığını söylüyor ama, gazetenin adını bildirmiyor. Yalnız ilkinin gerçekten Atatürk'ün olduğu, İsmail Habib Sevük'ün bir anısı doğruluyor.¹ *İltifat Gecesi* başlıklı yazısında, Atatürk, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, Vali konağında düğün sofrasında, Tuna üzerine okuduğu bir şiiri beğenmiyerek :

'Al eline kalemi kâğıdı, Tuna'yı ben dikte ettireceğim'

demiş ve yazdırmağa başlamış. Doğaçtan ve ağır ağır söylediği sözler dizeli sanki birkaçı hele aruza bile uygun, birkaçı da tam, birkaçı ise yarım, özgür ve uyaksızmış (kafiyesiz); yazdırırken de bir ara İsmail Habib'e şöyle demiş :

'Bunların şimdi veznine, kafiyesine falan bakma, onları sen bir şeikle koyacaksın, ben yalnız fikri dikte ettiriyorum... Sen bunu yarın akşama kadar eser yapacaksın!

İsmail Habib hiç kurtuluş çaresi bulamayınca, 1925 yılında, erkekli kadınlı yirmibeş öğretmenle bir ay kadar Bulgaristan'da inceleme gezisi sırasında Plevne İskelesinden Rusçuk'a gitmiş ve Tuna boylarında dolaşmış olduğundan, bu anılarından da faydalanarak, "ırmağa vuran güneş ışıklarını altın saçlar ve suların lâcivert su çevrimlerini de mavi gözler" halinde, Tuna'nın göğünde, Gazi'ye sembol olan bir portre halinde tasarlayarak, ondan gelen sözleri, altı üslü besliyerek, 'mensuremsi' bir taslak meydana getirmiş. Bu taslağı sonra Faruk Nafiz, Cumhuriyetin onuncu yılında *Anayurd* dergisinde yayımlamış². O zamanlar, bunun ne olduğu açıklanmadığı için, yazı anlaşılardan kalmış olsa gerek. Gerek taslakta, gerekse, boş bulunmama için İsmail Habib'in ne olur ne olmaz diye hazırladığı ikinci bir taslakta, Atatürk'ün Vali Konağında dikte ettirdiği esas metinleri de içine alarak (değiştirerek) yalnız onların nesirle nazım arasındaki o orijinal, belirsiz, göklerden iner gibi duygu veren bir eda havasını da koruyarak *Tuna Üstündeki Ses* adı altında bir yazı yazmış. Bu yazı da Ârif Kaptan'ın verdiği şiir de var :

"Gafil! hangi üç asır, hangi on asır?
Tuna yalıları Türk diyarıdır.
Ne vakittenberi diyemem bilmem
Bilinen tarihler bilemez bunu,

¹ İ. Habib (Sevük), *Atatürk İçin*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası 1939.

² *Anayurd*, 16 İkinciteşrin 1933, yıl 1. No. 4, s. 6.

Onun söylenmesi asıl tarihe kaldı.
 Odur söyleyecek doğrulukları.
 Dinleyin sesini asıl tarihin:
 İğri tarihi gömüp doğru tarihe gidin!"¹.

Bu şiirin yukarıda Arif Kaptan'ın verdiği şiirle bir benzerliği yok mu? Yalnız ne var ki o şiirde değişik olan dizeler çok daha güçlü. Yalnız ikinci dize de: 'Tuna yalıları' yerine '*Tuna ezelden*' denmiş olması, son dizede de: 'İğri tarihi gömüp' yerine '*Yalan tarihi görüp*' sözü, anlamı çok daha iyi açıklıyor, sonra da karşıtları düşünce bakımından değil, sözcüklerdeki sesli harfler bakımından da simgeleştiriyor. İsmail Habib'in şiirinin yazarı kendisi ise, kendinin dediği gibi de: "Burada yazıya değil, Edebî Şefin aziz nefesinden sinen hâtratrın vecdine bakmalı". Bu bakışla da şiirin aslı, Atatürk'ün Vezneciler'de Mahir Bey'in konağında okuduğu şiir oluyor.

Bu konakta okunan ikinci şiir de Atatürk'ün tarih görüşüne uymaktadır, onda da gene yurtseverlik heyecanı ve yürekten duyuş ile insanlık anlayışı şiirleştirilmiştir. Hepsinin, gerçekten Atatürk'ün olduğuna inandıran bir şey varsa o da konularının hep tarihten alınmış olması ve belli bir tarih görüşünü, yaşanılmış bir tarihin kaynağından yaratılmış olmasıdır. Buna da onun şairlere verdiği öğütler desteklemektedir :

"Şairlerimiz, esaslı kültür sahibi olmalı ve tarihi iyi bilmelidir."²

Yahya Kemal'i de işte, sırf tarih kültürü olduğu için severmiş. Onun tarih kültürü içinde yoğruluşu, Doğu ve Batı kültürünü ve bu kültürlerin temellerini kavramış olmasında imiş. Onun hakkındaki hükmünü de şöyle formüle etmiş :

"Yahya Kemal, geniş tarih kültürünün eseridir."³

Onun sesinden, gerek Fransız şiirlerini, gerekse şairin kendi şiirlerini dinlemekten de zevk duymuş.⁴

Mustafa Kemal'in R o m a n da okuduğunu Corinne'e yazdığı mektuplar anlatıyor. Uzunköprü yolu ile Maydos'dan 20 Temmuz

¹ İsmail Habib (Sevük) : *Atatürk İçin*, 1939, s. 152.

² Âfetinan: *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 276.

³ Âfetinan: *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 276.

⁴ Âfetinan : *Hâtralar ve Belgeler*, 1959, s. 274.

1915 tarihinde Aziz Madame diye yolladığı Fransızca mektubunda şöyle demektedir :

“Sizin akıllıca öğütlerinizi beklerken günün olayları yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanlar okumağa ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi yanlarını duyacak hale gelmeye karar verdim. -Herkesi büyüleyen sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkânsız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle pek seyrek düşüncelerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmiyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Ama olan ve bana kısa bir süre içinde bitecek gibi görünmiyen olaylar beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman adı vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor; gidip satın alabilsin diye.”¹

Halide Edib'e de, romanlarını daha Harp Okulunda okuduğunu kendisi söylemiş.²

Yakup Kadri'nin “Nur Babasını” bildiğini, Üsküdar'da çağırttığı bir şeyhin karşısında, ona; “size ilhâm bu şeytandan mı geldi?” sorusu gösterir.³

Bütün bu eserleri içine alan “E d e b i y a t” kavramı üzerinde Atatürk'ün özel bir düşüncesi de vardı. “Edebiyat”ı şöyle tarif etmişti :

“Söz ve mânayı, yâni insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı. . .”⁴

Burada “çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak” dan Atatürk sanatlı biçim vermeği anlamış olsa gerek, çünkü dinleyenleri, okuyanları çeken ancak biçimdir. Biçimsiz bir söz, etkili olamaz. Kendi de sonraları konularını geliştirerek, halkın psikolojisine inerek, düşündüklerini ve duyduklarını ulusuna bir biçim içinde söylemiş değil midir? Büyük “Nutuk başlı başına bir şaheserdir. Hele sonunda *Ey Türk Gençliği* diye başlayan ve *Ey Türk İstikbalinin Evlâdı* diye biten *Gençliğe Hitabesi* bütün vecizliği ve heyecaniyle bugün de yaşıyor; yaşıyor, çünkü özlü ve biçimlidir, yürekten kopmuş güzel bir parçadır. Onun

¹ P. Safa yayımladı : *Milliyet Gazetesi*, 30 Kasım 1954, s. 3.

² Âfetinan'dan dinledim.

³ Âfetinan'dan dinledim.

⁴ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1959, s. 272.

bütün söylevlerinde bu özdeyiş, bu heyecanlı güzellik vardır. Herbiri, edebiyatımızda, hitabet sanatı için gösterilecek en güzel örneklerdir. Gençliğin dilinden düşmiyen, gençliğe güç veren ruh, ateş, bunun bir sanat eseri olmasından ileri gelmiyor mu? İleriyi gören, emanetini kendinden sonra aynı inançla korunacağına inanan Atatürk, gençliğe gereken yolu gösteriş tarzı, ulusal edebiyatımızın en güzel örneğini vermiştir :

“Ey Türk Gençliği !

Birinci vazifen, Türk İstiklâlini, Türk Cumhuriyetini ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir. Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinedir. . .”¹

Nutuk dil devriminden önce yazıldığı için, Namık Kemal edebiyatı etkisinde idi. Atatürk’ü besleyen edebiyat, Namık Kemal edebiyatıydı. Birinci İnönü Savaşı üzerinde konuşulurken de, Türklerin kahramanlığını, düşmanlarının küçüklüğü üzerine söylenen sözlerden sonra, milletin o günlerde, geçmişinde olduğundan çok daha umutlu olduğunu anlatabilmek için, Namık Kemal’in *Vatan Manzumesi*’nden hiç ağızdan bırakmadığı bağlamasını (nakaratını) anlayarak şöyle der:

Namık Kemal demiştir ki :

Vatanın bağına düşman dayadı hançerini;

Yok mudur kurtaracak bahtı kara mâderini?

İşte bu kürsüden bu Meclisi âlinin reisi sıfatıyla heyet-i âlinize teşkil eden bütün âzanın herbiri namına ve bütün millet namına diyorum ki :

Vatanın bağına düşman d a y a s ı n hançerini

B u l u n u r kurtaracak bahtı kara mâderini.’²

Atatürk’ün asker-şair ruhunu coşturan bu dizelerin ilkinde: ‘dayadı’ yerine ‘*dayasın*’, ikincisinde de ‘yok mudur’ yerine ‘*bulunur*’ sözcüklerin geçmesi, şiirde, dünyaya küstüren karamsar hava, yepyeni bir umutla ışıklanır ve mısra, bütünüyle Mustafa Kemal’in olur.

Ama, dilinin türkçeleşmesi gerektiğine inandıktan sonra Atatürk, düşünceleri uğruna bütün zevk ve alışkanlıklarını bıraktığı gibi, çok sevdiği üslubunu da “içilmiş bir cigara” gibi atıvermiş ; yeni harfler alındıktan sonra da, eski harflerle bir tek sözcük bile yazmamış.³

¹ Büyük Nutkun sonunda.

² Büyük Millet Meclisi, 13 Kânunsani 1337 (13 Ocak 1921), *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 154.

³ F. R. Atay: *Çankaya*, II. cilt, s. 611.

Dilimizin türkçeleşmesini gerekli bulmuştur Atatürk; çünkü bu ulusun, ana dil olarak iki dili, öz edebiyatı olarak da iki edebiyatı olamazdı. Osmanlıca divan edebiyatını yaratmış, aydın çevrelerin edebiyatı olmuştu. Türkçemiz de, gerçi halkımızın düşüncelerini, duygularını veriyordu ama, mahallî kalmıştı. İkisi arasında bir de mistik-panteist çizgilerle bir dervişler (tekke) edebiyatı duruyordu. Dilimiz öylesine Arapça ve Acemce ile karışmıştı ki, türkçemiz bunlara ancak yardımcı olabiliyordu. Başlıbaşına işlemeğe elverişli görülmediği için de bir türlü gelişemiyordu. Gerçi Selânikte bulunan genç yazarlar, Türk dilini kesin olarak sadeleştirmek, en çok da dilimizdeki yabancı terkip ve kuralları kaldırmak için ulusal bir heyecanla ağırbaşlılıkla ve iddialı bir kımıldanışta bulundular. Başta Ömer Seyfeddin ile Ali Canib, sonra da Ziya Gökalp onlara katılınca, kımıldanış akım halini aldı; adına da 'Yeni Lisan' dediler, 11 Nisan 1911 tarihinde, Selânik'te *Genç Kalemler* dergisinde başlayan bu 'Yeni Lisan' akımı İstanbul'da ve bütün Türkiye edebiyatında çabucak gelişti. Ama 'Yeni Lisan' gerçekten bir 'Yeni Lisan' değildi. Türk edebiyatını uzun yıllardan bu yana böyle bir dil sadeliği içinde çalışan bilgin ve sanatçıların ötedenberi ileri sürdüklerini yalnızca uygulamalarına aktarılıyordu. Bunun için de işte gene de, Arap ve Acem öğeleri devamlı Türkçenin bir niteliği olarak kaldı. Biz Arapçaya, Batı ülkelerinde Lâtinceye verilen anlamı vermiş, okullarda hep bu dili öğrenmiş ve öğretmiştik; terimlerimizi Arapçadan almış, Arapçadan çıkarmıştık; düşüncelerimizi duyularımızı da hep Arabin ve Acemin biçimleri içinde veriyorduk. Böylesine karışık bir dille de şüphesiz, öz bir edebiyat doğamazdı. Bunun için işte, her şeyden önce, dilimizden bu yabancı öğeleri atmak ve yerine daha arı sözcükler geçirmek gerekti. Yeni sözcüklerle de deyiş tarzımız haliyle değişecek, yeni tarzda yeni edebiyat doğacaktı. Yalnız Arapça harflerle yazılan bir dilden Arapça sözcükleri atmak imkânsızdı. Bunun için harflerin değişmesi gerekti; yeni harfler bizi ancak eski edebiyattan kurtarabilirdi. Atatürk, yeni harflerin eski edebiyattan kurtaracağına, arı bir yazı dilinin ancak yeni bir edebiyat yaratacağına inanmıştı. Dil ve harf devrimi işte bunun için zorunlu oldu. Amacı, yaşayışımızı Batı anlayışına yöneltmek, Türk toplumunu Avrupa toplumlarının seviyesine çıkarmaktı. Bu seviyede, toplumumuzun meseleleri kendiliğinden değişecek, düşünceleri ve duyuları yeni biçimler arıyacaktı. Eski hayat ancak yeni bir dille

korunabilir, yeni hayat da yeni bir dille kurulabilirdi: Bunun için işte şöyle dedi :

“Bizim ahenktar, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardanberi kafalarımızı demir çerçeve içinde bulundurarak, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak, bunu anlamak mecburiyetindediniz. Anladığımızın âsarına yakın zamanda bütün kâinat şahit olacaktır. Buna kat’iyetle eminim”¹

Dil ve harf devrimi işte bunun için gerekti, çünkü :

“Ülkesini, yüksek istikbalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır”²

düşüncesinde idi. Bu inançla, toptan bir davranışla bir sonuca varılmasını sağladı. Amacı, yaşayışımızı Batı anlayışına, yöneltmek Türk toplumunu Avrupa toplumlarının seviyesine çıkarmaktı. Bu seviyede, toplumumuzun sorunları kendiliğinden değişecek, benliğini duyacak, duyularına, düşüncelerine yeni biçimler arıyacaktı. Bunun için de işte bir gün gene şöyle demiş :

“Reisicumhur olmasaydım Maarif Vekili olurum”³

Atatürk’ün bu sözü her halde, gençliği bu yollarda yetiştirmek isteğinden gelmiş olsa gerek. *Gençliğe Hitabe*’sini bitirdikten sonra da şu telkinlerde bulunmuş :

‘Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. İstiklâlin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız. Hür fikirler tatbik mevkiine geçtiği vakit Türk Milleti yükselecektir.’⁴

Ve sözünü öğretmenlere yöneltti :

“Yeni nesli, Cumhuriyetin fedakâr muallim ve mürebbileri, sizler yetiştireceksiniz; yeni nesil sizin eseriniz olacaktır.”⁵

Peki ama, edebiyat öğretimimizde uyandırıcı, yürütücü, işleyici araçlar ne olacaktı? Afet İnan “Hâtıralarında”, Atatürk’ün bu araç-

¹ İstanbul, Sarayburnu Söylevi, 8. VIII. 1928, (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 254).

² Sadri Maksudi’nin ‘*Türk Dili İçin*’ adlı eserine sunut.

³ Âfetinan’dan dinledim.

⁴ Âfetinan: *Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi Hakkında* (Üniversiteli Kadınlar Derneği Ankara Şubesi Yayını: 1 (27 Mayıs İhtilâlini Anma Töreni), s. 21.

⁵ Muallimler Birliği Kongresi üyelerine, 25. VII. 1942 (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 174).

lara götürecektir yolda dört noktaya önem verilmesini istediğini saptamış bulunuyor :

1. Türk çocuğunu, doğuştan beraberinde getirdiği yeteneklere göre geliştirmek.
2. İyi korunmuş zekâları açmak.
3. Türk çocuklarının kafalarına müspet ilim ve teknik kavramlarını yalnız nazari olarak değil, pratik alanda araç olarak kullanabileceği gibi birleştirmek.
4. Çocukların yeteneklerini, karakterlerindeki sağlıklarını sarsmadan, zorlamadan, olduğu gibi göstermeğe, söylemeğe alıştırmak¹.

Böyle yetişirse eğer Türk çocuğu, konuşurken söyleyiş ve anlatış tarzı, yazarken de deyiş üslûbu ile, kendini dinleyenleri, yazısını okuyanları peşine takar ve Türk ulusuna iletebilir.

Bunun için işte :

*“Çocuklarımız ve gençlerimiz yetişirlerken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile, tearuz eden bilûmum yabancı anasır ile mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemalî istiğrak her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir.”*²

Atatürk, edebiyat öğretiminin kaynağını ve amacını böyle açıklarken, sanatın yapıcı gücünden faydalandığı muhakkaktı. Kendi deyişi :

*“Edebiyat, ister nesir, ister nazım şeklinde olsun, tıpkı resim gibi, heykeltıraşlık gibi, bilhassa musiki gibi, güzel sanatlardan sayılmaktadır.”*³

Sanat, onun için yapıcı bir güçtür :

*“Sanat, yaratıcılıkta insanın tabiata tefevvuk etmesidir.”*⁴

Bunun için de :

*“Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş olur”.*⁵

Bu sözü, İstiklâl Savaşını başaran bir kahraman, yerimizi, uluslararası şerefle sağlayan bir diplomat, ihtiyaçlarımızı derinliğiyle duyup

¹ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1959, s. 273.

² Maarif Kongresini açarken 16. VII. 1921 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 17).

³ Âfetinan: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 272.

⁴ Mehmet Ali Ağakay bu sözüne şahit olmuş.

⁵ Adana esnafıyla konuşma, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 125.)

onları yeni bir dünya görüşü içinde karşılamaya çalışan bir devlet adamı söylüyordu. Hem de dünya görüşünün verimi devrimcilik olduktan, Cumhuriyet kurulduktan sonra Adana'da söyledi bunu.

Bu sözde muhtevanın derinliği sanat biçimi içinde beliriyor, biçimin plâstikliği de düşünceye canlılık veriyor. Burada sanat, insan vücudunun bir damarına benzetilmiş, hayat da vücut olmuştur. Hayat damarlarından biri koparsa eğer, yaşamaz o vücut artık... Sanatı içinde duymasaydı Atatürk, geleceğe uyandırma olan bu düşüncesini doğrudan doğruya söyleyecek, yalnızca : "milletimiz sanatsız kalamaz, kalırsa ölür" diyecekti. O zaman onun ne demek istediği belki daha iyi anlaşılacak, daha kolaylıkla kavranılacaktı ama, etkisi öylesine büyük olmayacak, üzerinde böylesine düşündürmeyecek, sözü veciz olmayacak ve yaşamıyacaktır.

Sözün değeri, yalnızca ne söylendiğinde değil, aynı zamanda nasıl söylendiğindedir. Atatürk, halk önderi olarak yaptıklarıyla tam bir sanatçıydı. Türk dünyasına yepyeni bir çığır açan başarılarının değeri yalnızca ne başardığında değil, aynı zamanda nasıl başardığındadır. Sanatı içinde duymasaydı Atatürk, milletine bütün bu devrimleri yaptıramazdı. Onun yalnız sözlerinde değil, davranışlarında da bir üslûp vardı. Halka etki yapan işte bu üslûp oldu. Güzel Sanat karşısında Türk ulusunun durumunu şöyle deyimlemiştir :

"Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettireyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir".¹

Bu ne demektir?

Tarihimizde Güzel Sanatların ilk izlerine bakacak olursak, Turfan'da bulunan heykellerin hiç de Eski-Yunan heykellerinden aşağı kalmadığını görürüz.² Selçuk Türklerinin, Harzem Türklerinin, İlhanilerin, Timurilerin Osmanlıların ve Akkoyunlu Türklerinin Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, Anadolu'da, İran'da, Türkistan'da, Hint'de ve Afganistan'da yaptırdıkları camiler, saraylar türbeler, köprüler, ve çeşmelerin, dünyanın en güzel eserleri oldukları artık herkesçe bilinmektedir. Türk masallarıyla halk şiirleri, efsaneler, menkıbeler, üstürelere, ata sözleri, bilmece, mâniler, koşmalar, destanlar, ilâhiler, Dede Korkut Kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi hikâyelerle

¹ 10. Yıl Söylevi, 29. X. 1933 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 272).

² Bk. Von Le Coq: *Buried Treasures*, s. 76-79.

Cenknemeler, Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Dertli gibi tekke edebiyatı ve saz şairleri, Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı eserler de ilk çağlarda edebiyat alanındaki zenginliğimizi gösterir.

Sanatı sevmeseydi eğer Türk ulusu, bütün bu heykelleri, camileri, sarayları, türbeleri, köprüleri, çeşmeleri yapabilir miydi? Edebiyatını böylesine zenginleştirebilir miydi?

Sevgi, yaratıcılığın kaynağıdır. Sanatçılar, bu kaynağa eğilmedikçe kabiliyetleri ne ölçüde olursa olsun gelişemez, eserleri canlanamaz. Sanatçı olmayanlar da bu kaynaktan içmedikçe sanat eserlerini benimseyemezler.

Ama sanatı sevebilmek için onu her şeyden önce anlamak, anlamak için de onunla ilgilenmek gerekir. Henüz görmeğe alışmamış, kavramasını öğrenmemiş olan bir insan, sanattan söz açılırsa, ona bilmediği bir dille konuşuluyormuş gibi gelir. Dilini anlamadığımız bir şiir okunursa, biz bu şiiri sevebilir miyiz? Sanat anlaşıldığı zaman ancak yürekleri dolduran, insanlara aşk, ümid ve rüya ilham eden bir varlık olur. Bu varlıkla insan, çevresinin darlığından kurtulur. Küçüklükleri yener, iç hürriyete kavuşur, devrimler yapar, ülkeler fetheder. Ancak sanatta yükselir insan.

Milletimizin birçok kabiliyetleri arasında güzel sanatlara olan sevgisini de besliyerek geliştirmeye Atatürk milli ülkümüz olarak saymıştır :

*“Bunun içindir ki milletimizin... güzel sanatlara sevgisini... her türlü vasıta ve tedbirlerle besliyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür”.*¹

Çünkü insanlar sanat alanında birbirlerini bulurlar, sanat alanında birbirlerini anlarlar. Müşterek hayatlarına, duyularına ve düşüncülerine bu alanda bir biçim verirler. Uluslar, bu ruh alanında iç hayatlarını birbirlerine tanıtır, seviyelerini birbirlerine gösterirler; kültürlerinin üstünlükleri de bu alanda belirir.

Çünkü sanat dış hayatı düzenlemek için çareler aradığı gibi, iç hayatı ölçülü bir biçimde söylemek için de bir araç bulur. Şairin aracı ana dilindeki sözcüklerdir. Ressamınki ise yurdunun renkleri, çizgileri, ışıklarıdır. Mimar ve heykeltarihi de ana toprağının taşlarını, tunçlarını, mermilerini yoğurur. Hepsisi ellerindeki malzeme ile bir “dünya” yaratmağa çalışırlar ve bu dünyaya, gerçekleştirmek istedikleri hayal-

¹ Onuncu Yıl Söylevi, 29.X.1933. (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 272).

lerindeki düzeni verirler; içinde de görüşlerinin insanını oturturlar ve hepsini nesnel olarak tasvire çalışırlar. İşte onların bu nesnellikleri, eserlerini yurttaşlarına benimsetir. Herkes bu eserlerde kendi ruhundan, kendi düşüncesinden bir parça bulur, hayatlarını bu eserlerde biçim almış görür.

Düşünceler, duygular geçicidir; insan da ölümlü... Uluslar ise tarih boyunca durmadan göçüp gidiyor. Her birinin düşüncesi, duygusu ancak almış oldukları sanat biçimlerinde yaşıyor. Tarihten önceki milletler bile bize eserleriyle varlıklarını duyuruyorlar. İnsanlar, eserlerinde ölümsüz oluyor; uluslar, eserlerinde yaşıyor.

Atatürk'ün hakkı var: Ulusumuzu yaşatacak en önemli temellerden biri sanattır. Eserlerimiz hayat temelinin sarsılmaz taşlarıdır. Çünkü :

“Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olamaz. Böyle bir millet bir ayağı topal, bir kolu çolak, sakat ve alil bir kimse gibidir.”¹

Ruhun her türlü bağlardan kurtulduğu, Cumhuriyet devrinin gerçek devrimciliğinde Atatürk, sanata önem verilmesini istedi :

“Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felâkete mahkûmdur. Birçok unsurlar o felâketin derecesini farketmez. Farkettiği gün de, ne kadar müthiş bir faaliyetle çalışmak lâzım geldiğini tahmin eyleyemez.”²

“Sanatın ehemmiyetini takdir etmeli ve bu takdirin bugünün icabatına göre lâzım gelen vesaitte tevessül ile olacağını anlamalıyız.”³

Bu sözlerini Atatürk gerçi esnafa yönelterek söylemişti, ama görüşleri Güzel Sanatların her bölümü için de bir değer taşıyordu. Böylece Atatürk, Türk sanatının yeni bir ruhla, modern araçlarla gelişmesini istedi. Taassup, canlı resme saldırdığı zaman bile Türk ulusu, Arap harflerinin düz ve kıvrımlı çizgileriyle tanrısal çehreler yaratmasını, tabiatın ince ve canlı bitkileriyle soyut bir biçim dünyası kurmasını, yaradılışın en önemli unsurlarından biri olan su ile de camilerine, evlerine süs vermesini bilmişti. Zevkleri ve buluşları böyle-

¹ Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 125).

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 127).

sine ince olan Türk sanatçılarının yepyeni bir dünya içinde, dev gücüyle çalışmalarını istemekte Atatürk haklıydı. Bunun için de sanatçılara, sanatçı ruhiyle elini uzattı :

“*Sanatkâr, cemiyette uzun ceht ve gayretlerden sonra atnında ışığı ilk his eden insandır*” dedi.¹

Böylece sanatçı da, toplum içinde şerefli insanlığını bulmuş, üstün varlığını kazanmıştı.

Bu görüşlerle artık sanatı desteklemek, sanat alanında yeni yollar açmak gerekeceği pek açıktır :

İlk iş olarak, beşyüz yıllık bir tarih yuvası olan Topkapı Sarayı müze haline kondu (1924). Vaktiyle 600.000 metrekare bir alanı kaplayan bu gösterişli saraydan toplu halde kalan 100.000 metrekarelik alanda bulunan, mimarî bakımdan olduğu gibi iç süsleme yönünden de birer üstün eser olan yapılar, kapılarını dünyaya açmıştı. Böylelikle Türk sivil mimarîsi geniş ve zengin bir etüd konusu kazanmıştır. Gene sarayın çeşitli köşelerinde, depolarında, birer vesile ile toplanmış onbinlerce eser bulunmuştur. Aynı yılda da Etnoğrafya Müzesini açtırdı Atatürk. Burada da çeşitli sanat bölümlerinde, en çok da bakır ve ağaç oyma işleri bir araya getirilecekti. İki yıl sonra da (1926'da) Konya Âsarî Atika Müzesi açıldı ve Selçuk devrinden başlayarak çeşitli çağlara ait millî sanat eserlerimizden çok değerli parçaları tanıttı.² Ve o yıl, Sanayi Nefise Mektebi, Güzel Sanatlar Akademisine çevrildi. Mimarlıkla heykelcilik bölümleri düzenlendi. Türk süsleme sanatları okulu kuruldu ve bu okula kız öğrenci de alındı. Bu da bu devreye kadar olanca hızı ile devam edegelmekte olan taassuba vurulan ilk darbe oldu.

Müzeler gibi kitaphıklar da binlerce eseri incelemeye sunuyordu. Sayısı yüzbinleri geçen beş altı yüzyıllık arşiv belgeleri bölümlenmeğe başlandı. Bu çalışmalar yalnız tarih olaylarını değil, mimarîden başlayarak, sanat alanındaki çeşitli konuları da aydınlatıyordu. Başbakanlık Arşivi de güçlü bir kaynak haline girmişti.

Böylece yurdumuzda, millî sanat eserlerimizi belirtecek müzelerin kurulması ve kaynakların tanıklıkları Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün

¹ İ. Ceyhan : *Atatürk'e Ait Hâtıralar*.

² Tahsin Öz : *Atatürk ve Türk Sanatları* (Belleten, 1956, cilt XX, sayı 80, s. 589).

desteği ile olmuş, yerli ve yabancı sanat tarihçilerin Türk sanatlarını İslâm sanatı adı altında incelemelerinden kurtarmıştır¹.

Özel olarak r e s i m konusuna gelince :

Tanzimattan bu yana Türkiye’de resim yapılıyordu, ama, bir müzemiz yoktu. Gelip geçmiş ressamlarımızdan pek azının adları biliniyordu, ama hiç birinin eserlerini tanıımıyorduk. Cumhuriyetin Onuncu yıldönümü için bütün ressamlar seferber edildiler. “Yurt Gezileri” tertip edildi. Bu da plâstik sanatların hayatında önemli yenilikler yarattı : Sanatçı, köşesinden çıktı, hayal dünyasından sıyrıldı, tabiata atıldı, gerçeği gördü. Anadolu’nun kucağında üslûbuna en elverişli gelen konularının en güzelini seçti ve ona gücü ölçüsünde güzel biçimini verdi. Millî Mücadelenin tarihçesini yaşatan büyük çapta tablolar böyle yaratılmıştır. Atatürk, eski, yanan Maarif Vekâleti binasının altında tertiplenen ve “Türk İnkilâp Sergisi” diye adlandırılan bu sergide heyecanını ve memnunluğunu gizlememiş, saatlerce sergide kalıp eserleri birer birer incelemiştir².

Böylelikle Yıllık Plâstik Sanatlar Sergileri Atatürk devrinde kurulmuştu. Prensibi de şu idi: Ressamlar, heykeltıraşlar, yıl boyunca çalışarak büyük çapta eserler yapacaklardı. Bu eserlerin en güzelleri devletçe satın alınarak resmî yapılara asılacaktı ve böylece, hâlâ bugün peşinde koştuğumuz : “Resmî yapılarda sanatın “payı” prensibinin gerçekleşmesine ilk adımlar atılmış oldu.

Tanzimat devrinden arta kalan düşüncelerde, Türk aydınının skolâstik anlayıştan kendisini bir türlü kurtaramayışını uzun zaman gerçekçilikte, hattâ gerçekçiliğin kalkındırıcı etkileriyle ilgisini kesmiş olmasında aramak gerekir. Oysa, beri yanda, Türk ulusunun gerçekler karşısında edindiği etkilerle karşılaşacağı olaylara hâkim olabilecek kabiliyeti var. Bundan ötürü Atatürk, eskimiş Osmanlı düşünüşünden kurtulmanın yolunu halkın kafasındaki gerçekçiliği geliştirmekte bulmuştur. Sanat alanında durumun böyle olduğunu anladığından, her kolda ulusal bir sanat yaratmak ve böylelikle uluslararası bir değere ulaşmak için halkın sanat zevkini yükseltmek gerektiğine inanmıştı. Bunun için resim alanında müzelerin, halkın plâstik sanat eğitimindeki rolünü sezmiş ve 1937 yılı Dolmabahçe Sarayı Veliâht

¹ Tahsin Öz : *Atatürk ve Türk Sanatları* (Belleten, cilt XX, sayı 80, s. 591).

Dairesinin resim ve heykel Müzesine tahsis edilmesini emretmişti.¹ Bu resim ve Heykel Müzesinin kapısının üstünde :

“Atatürk emriyle 1937’de tesis edilmiştir” sözü vardır.

Bir Müzenin bir emirle açılması, belki bugün bizleri hayrete düşürebilir. Ama, şunu da itiraf edelim ki kültür hayatımızda hayırlı başarılar, hep tek kişilerin, ya insanüstü çabaları, ya da aydın devlet adamlarının emirleriyle olmuştur. Atatürk’ün emri olmasaydı, Dolmabahçe Sarayı’nın Velihaht Dairesi gibi geniş ve oldukça elverişli bir yapı bulunmazdı. Müze olsun diye de yeni baştan, belki de günümüze değin yapılamıyacak, hâlâ bina peşinde koşacaktık. Nitekim Ankara’da hâlâ bir galerimiz yoktur.

Nurullah Berk anlatıyor : İstanbul’da, Güzel Sanatlar Akademisine giren hocalar: Burhan Toprak, Cemal Tollu, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Sabri Berkel, Halil Dikmen aralarında bir resim ve heykel müzesi açma düşüncesini işliyorlarmış. Yüzyıllık plâstik sanatımızın en seçkin eserleri, ya Dolmabahçe Sarayı’nda, ya eski köşk ve konaklarda, ya da Bakanlıkların rutubetli depolarında. Böylece saraylarda, konaklarda, köşklere, depolarda bekleyen eserler, bir bir toplanarak saraya getirilmiş. . . XIX. yüzyıl “primitif”lerin Süleyman Seyyid’in, Şeker Ahmed Paşa’nın, Hüseyin Zekâi Paşa’nın, Halil Paşa’nın, Osman Hamdi Paşa’nın, sonra empresyonistlerin, sonunda yeni kuşağın eserleri, tabloları, heykelleri toplanmış, her birine birer salon ayrılmış ve bu müzenin açılışında Atatürk de bulunmuş; bir bir salonları gezmiş, her tablonun, her heykelin önünde uzun uzun durmuş, Müdüründen (o zaman Halil Dikmen’den), Türk resminin başlangıçtan 1937 yılına kadarki değişme ve gelişmelerini öğrenmek istemiş².

Bir devlet adamı, sanatın tekniğinden, özelliklerinden habersiz olabilir. Sanatı kavraması, sevmesi, sanatı toplum içinde kökleştirmek istemesi başka, sanatın teknik ve işçilik özelliklerini bilmesi, akımlarını kavraması başkadır. Atatürk’ün o savaş dolu hayatı içinde, Türk resminin akımlarından habersiz oluşu kadar doğal bir şey olamazdı. Ama onun Müzeyi saatlerce gezip, Müdürün açıklamalarını dikkatle dinlemesi ve Müdürü terletecek ölçüde, sorular sorması, örnek olmuştur. Eseriyle de, yıllardan bu yana karanlıkta kalmış bir

¹ Krş. Âfetinan : *Resim Galerisi (Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler)*, s. 168).

² Nurullah Berk: *Atatürk ve Sanat* (Varlık Dergisi: 1 Kasım 1962, sayı 585, s. 12).

çok değerlerimiz ulusca tanındı ve bize kendi kendimizi anlamak fırsatını verdi. O zamana değin gelip geçmiş birçok ressamımızın eserlerine artık kavuşmuştuk. Eski konakların çatı katlarında örümceklere yuva olmuş nice tablolar, Atatürk'ün bu işaretiyle gün ışığına çıktılar. Tek kişinin malı olmaktan kurtulup, halkın gözleri önüne serildiler. Bütün sanat kuşakları resim müzemizin klâsikleri sayılan birçok değerli Türk ressamını böylece tanımış oldu.

Adana söylevinde Atatürk (1923 yılında), Osmanlı devrinde milletimizin sanattan mahrum olduğunu acınarak söylemiş ve “*asıl milletimiz sanattan mahrumdu*” demişti¹. Bunun nedeni de ortadadır. Çünkü Osmanlı devrinde sanatçılarımız azdı; onlardan bir çoğu da gereken ölçüde sanatlarında usta değillerdi. Bunu da Atatürk itiraftan çekinmemiş ve şöyle demiştir :

“*Artık tarihe karışan Osmanlı Hükümeti, maatteessüf asırlarca yanlış bir zihniyet sahibi oldu; çünkü onlar, sanatı ve sanatkârları kendi milletlerinden yetiştirmiş görmekten zevk almazlardı. Hattâ en şevketli Osmanlı padişahlarından biri, zannedersen Kanunî Sultan Süleyman, askerlerinden bir Türk müslümanın saraçlık sanatına sahip olduğunu görünce fevkalâde meyus müteessir olmuştu. Onların nazarında sanatkârların gayri müslimden olması müreccahtı. Onlar, sanattaki hayat menbalarını başka milletlerin elinde bulundurmanın zararlarını görmüyorlardı.*”²

Atatürk'ün bu sözlerinden tam on beş yıl sonra ancak İstanbul Müzesi açılmıştı (20 Eylül 1937). Kasım ayında da Büyük Millet Meclisinde 5. Dönemin 3. toplanma yılını açarken :

‘*İlk resim galerimizi de bu yıl açmış bulunuyoruz*’
diyebilmiştir.³

Eski eserlerimizi biraraya topladıktan sonra, koleksiyonlar, XIX. yüzyıl boyunca (hele ikinci yarısından sonra) yurdumuzda değerli sanatçıların yetiştiğini gösterdi. Türk resim çığırı (ekolü), hem de kendine özgü ruhu, rengi, havası ile açıkça görüldü. Gençlik ateşi, megalomanisinin etkisiyle dün inkâr ettiğimiz, küçümsediğimiz eski ustaların eserleri arasında bugün hayran kaldıklarımız bile var. Yalnız şu var ki, Atatürk devrimlerinden önce plâstik sanatlar, birer serçiçeği gibi, sanki utana utana gelişmişler, tablolar, heykeller meydana

¹ Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 402.

çıkamamış. Ressam, saray bahçelerinden yaptığı resminin altına “kulları” diye imzalayarak padişaha sunar, birkaç altın alarak gözden kaybolurmuş, resim de sarayın bir odasına, bir sofasına asılır ve orada unutulup kalırmış. Böylelikle resimlerin toplum ve toplumun kültürü ile ilgisi kesilivermiş. Aslında, bir bakıma da, resim yapmak günahmış da, hele gölgesi yere vuran, heykel yapan, düpedüz cehennemlikmiş.

Bugün bile bizi şaşırtan bir ustalıklı bir ressam olan son halife Abdülmecid'e kadar, Galatasaray sergilerine kadar, plâstik sanatların yazgıları, Türkiye'de bu idi. Sanata toplumun yollarını açan Atatürk devrimleridir. Atatürk'ün kendisidir. Topkapı Sarayı'nın duvarlarını Gentile Bellini'nin freskleriyle süsleyen Fatih Sultan Mehmet¹, Dolmabahçe Sarayı'nın Resim ve Heykel Müzesi'ne tahsisini emreden, Ayasofya'yı bir müze haline koyduran Kemal Atatürk, sosyal büyüklüklerinde olduğu gibi, sanat sevgilerinde de birleşmişlerdi. Bu iki büyük adam, sanatın toplum içindeki yükseltici rolünü kavramışlardı. Her ikisi de kültür alanında İslâm geleneklerini bir yana atmaktan korkmadılar ve bu cesaretleriyle Ortaçağ karanlıklarından kurtulma çabasında, birkaç adım daha ileri gittiler.

Atatürk, ulusa, ayrı ayrı sanatçı yetiştirmeği yeter bulmuyordu: *“Yalnız şunu söyleyeyim ki, milletlere ferden sanatkâr yetiştirmek kâfi değildir. İnsanlar ferdî olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar. Çünkü Allah insanları yaratırken onlara öyle bir hacet vermiştir ki, her insan hemcinsi insanlarla çalışmağa mecbur ve mahkûmdur. Bu iştirak faaliyeti âdeta bir ihtiyacı ilâhi olunca, maksatları birleştirmenin nasıl zaruret olduğunu kolayca anlarız. İlk hakikat olarak anlarız ki, herhangi sanatta emniyetle terakki arzu edilirse aynı meslek ve sanatta bulunan insanların mütesanît bir şekil altına girmesi lâzımdır.”*²

Bununla Atatürk, insanların sanatta da güvenle ilerlemek istediler mi, aynı meslek ve sanattan olanlar bir araya gelsinler ve uygun bir biçim altında toplansınlar demek istiyordu. Bunun için de sanatçıların kendi sanatları içinde birer biçim almaları, birlikler, dernekler kurmalarını Atatürk de hoş karşılamıştı. Dernekler ve birlikler sonra

¹ L. Thuasne : *Gentile Bellini et Sultan Mohammed*, II, s. 46.

² Adana, 16. III. 1923 (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 126).

sergilerini açtılar. Avrupa'ya da güzel sanatlar alanında kültürlerini geliştirmek ve yeni teknik yolları öğrenmek üzere öğrenci gönderildi.

Türkiyede h e y k e l sanatının doğuşunu da gene Atatürk'e borçluyuz. Yurdumuza yalnız 'heykel' kavramı girsin diye yabancıların yaptıkları kendi heykellerini hoş karşılıyordu; çünkü ancak O'nun heykeli bu güç kavramı yurda sokabilecekti; sağlığında yapılan heykellerine de sırf bunun için razı olmuştur. Mithat Cemal Kuntay'ın, Taksim'deki heykelini yapan Kanonika'ya bir şiir yazdığını öğrenince gülmüş ve '*ne istedin ondan?*' diye sormuş. Mithat Cemal Kuntay da: '*Sizi istedim Paşam*' deyince: '*Öyle ise şiirini oku dinleyeyim*' demiş¹ Şiir şu :

Elbette bilirsin O'nu herkes gibi kimdir,
Lâkin O'nu sen anlatamazsın O, bizimdir.

Bilmem ki bu ellerle O, temsil edilir mi?
Her neyse... nedir malzemen taş mı, demir mi?

Mermerse eğer cansız olan rengine nûr at,
Yok, tunç ise bünyanı avuçlarla alev kat.

Yıldızları mezcet gece rengine demirse,
Yansın içi, nısyân O'nu, hâşa, kemirirse.

Yıldızlar, alev oklu fecirler avucunda,
Bir meş'ale olsun kürenin binbir ucunda!

Nabzındaki kan taştaki nabzına da vursun,
Gökten iniyormuş uçuyormuş gibi dursun!

Hayretle bakıp seçmeliyim kol mu kanat mı?
Dinlendiği bir dal mı cihan, bindiği at mı?

Sırtında tutuşsun da, uçsun da şafaklar,
Tarihe 'benimdir' diye bassın o ayaklar.

Hür başların ikbali biriksin de başında,
Kurtardıği bayrak alev olsun bakışında.

İnsan boyu olsun fakat eflâke sürünsün,
Gögsünde de bir milletin ebâdı görünsün.

Dağ parçalarından da mehip olsun omuzlar
Sırtında bütün mâmelekim var, vatanım var.

Bu şiir, bütünüyle Atatürk'ün istediği yaratıcılığı, kendi kişiliğiyle de uyarılmış olsa, bütün derinliğiyle anlatıyordu: Türk'ün, Türk ruhun-

¹ K. Arıburun: *Atatürk - Anekdotlar-Anılar*, Ankara 1960, s. 194.

dan, Türk duyuşuyla, Türk'ü yaşatması. Bunun için de işte Türk Tarih Kurumu'na '*Sinan'ın heykelini yapınız!*' diye 2. VIII. 1935 tarihinde verdiği yazılı emir, başlı başına bu görüşün deyimidir.¹ Unutulmaktan korumak için yalnız bir devlet adamının değil, yalnız siyasî ve askerî çağlarda yetişmiş tarihsel büyüklerin değil; O, bir Fatih'in, bir Kanunî Süleyman'ın, bir Barbaros Hayreddin'in heykellerinin arasında, başta Mimar Koca Sinan'ın heykelinin yapılması için emir vermesi, Güzel Sanatlar alanındaki görüşlerinin şümulü içinde yer alır. Sonraları Türk İnkilâbını sembolize eden Atatürk adına dikilen ve Türk heykeltraşlarına yaptırılan heykeller, heykeltraşlığımızın da varlığını ispat etmiş, açılan '*Türk Heykeltraşlar Sergileri*' bu alandaki gücümüzü göstermiştir.²

Atatürk, özel olarak müzik sanatıyla de çok ilgilendi. Bunun nedenini kendisi söylemiş bulunuyor :

*'Montesquieu'nün 'bir milletin musikideki meylne ehemmiyet verilmezse, o milleti ilerletmek mümkün olamaz' sözünü okudum, tasdik ederim. Bunun için musikiye pek çok itina göstermekte olduğumu görüyorsunuz.'*³

Bu söz Montesquieu'de şöyle :

*'Platon ne craint point de dire que l'on ne peut faire de changement dans la musique, qui n'en soit un dans la constitution de l'Etat.'*⁴

Türkçesi :

*'Eflatun müzikte yapılacak en küçük bir değişikliğin Devletin yapısında da değişiklik yapılmasını gerektireceğini söylemekten çekinmiyor.'*⁵

Atatürk, devlette 'değişiklik' yapmıştı. Şimdi sıra müziğe gelmişti. Müziğe de önem verilmesini gerektiren bu düşünceyi benimsediğini ve uygulamak gerektiğini görmüştü. İzmir Kız Öğretmen Okulunda, öğrencilerle yaptığı bir konuşmada : '*Hayatta musiki lâzım mıdır?*' sorusunu kendisi şöyle cevaplandırmıştır :

¹ Türk Tarih Kurumu Arşivinde.

² Nurullah Berk: *Türk Heykeltraşları* (Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatından, İstanbul 1937).

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 89.

⁴ Montesquieu: '*De l'Esprit des lois*' Livre IV. Chapitre 8.

⁵ Fehmi Baldaş çevirisi, Montesquieu: *Kanunların Ruhu*, M. E. B. Dünya Edebiyatından Tercüme, Fransız Klâsikleri : 223, s. 106.

‘Hayatta musiki lâzım değildir. Çünkü hayat musikidir. Musiki ile alâkası olmayan mahlûkat insan değildirler. Eğer mevzuubahs olan hayat insan hayatı ise musiki behemehal vardır. Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve herşeyidir. Yalnız musikinin nevi şayanı mütaleadır.’¹

Batılılar, doğu müziği derken, Türk müziğini de içine alırlar ve bunun kulaklarına hoş gelmediğini, anlayamadıkları tek sanatın bu müzik olduğunu söylerler. Atatürk, bu düşünceyi şiddetle reddetmiş ve Doğu müziğinin Türk müziği olmadığını söylemiştir :

‘Bunlar hep Bizans’tan kalma şeylerdir. Bizim hakikî musikimiz Anadolu halkında işitilebilir.’²

Batı müziği, bugünkü seviyesine ulaşmak için aşağı yukarı dört yüzyıl kadar bir zaman harcamıştı. Bizim halk sanatımızın da bu seviyeye gelebilmesi için bu kadar beklemek Atatürk’e çok geldi ve

‘Bizim bu kadar zaman beklemeğe vaktimiz yoktur. Bunun için, Garp musikisini almakta olduğumuzu görüyorsunuz’ dedi.³

Atatürk, bunları, ölümünden birkaç yıl önce huzuruna kabul ettiği ünlü biyograf Emil Ludwig’e söylemişti.³ Amacı, modern bir devlet kurmaktı. Bunun için de bütün köhne sistemlerden sıyrılmak gerekiyordu.

Atatürk’ün çabası, Ortaçağdan kurtulmanın yollarını aramak oldu. Eski müziği Batı müziğine üstün çıkarmağa çalışanların bir ufak gerçeği ayırmadıklarını söyliyerek düşündüklerini B. Kemal Ünal’a şöyle not ettirmiş :

“Bütün bu ihya amelîyesinde ele alınan musiki parçaları, Türklerin herhangi bir âyinde, şenlikte, bütün maddî ve hissî kabiliyetlerini yüksek derecede kullanarak oynamalarına yarıyan nağmelerdir. Bu fasıldan olan musikiyi bugünün dans parçaları gibi saymakta hata yoktur. Ancak bugünkü Türk kafası, musikiyi düşündüğü zaman, yalnız basit ve geçici heyecan verecek musiki aramıyor. Musiki dendiği zaman yüksek duygularımızın, hayat ve hâtıralarımızın ifadesini bulan bir musiki murad ediyoruz.”⁴

¹ Hâkimiyet-i Milliye, 15.X.1925 (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, II, s. 235).

² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 89.

³ Ayın Tarihi 1930, cilt 22, sayı 73, s 6054-55.

⁴ B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

X. Yıl kutlanmasından 5 gün önce de Musiki Muallim Mektebine giderek, öğrencilerin bulunduğu odaya girmiş ve onlara şöyle demiş :

*“Çocuklarım, şimdi size bir mısra söyleyeceğim. Bunun gerisini beraberce yazacağız. Meydana çıkan güfteyi hemen besteleyip bana söyleyeceksiniz.”*¹

Küçük masanın başına geçerek, sonraları, Ankara Kız Lisesi edebiyat öğretmeni olan Celâl Emren'le birlikte öğrenciler de yerlerini aldıktan sonra Atatürk'ün söylediklerini Kâzım Nami Duru'nun oğlu Mübeccel not etmiş :

*“Büyük karakterli Türk, çalışır yorulmazsın.”*²

Arkasını öğrenciler getireceklerdi. Hepsi birşeyler söylemişler. Atatürk beğenmemiş ve Celâl Bey'e dönmüş, Celâl Bey, kendi anlattığına göre, bir esinle (ilhamla): *“Zekân cihandan büyük”* demiş. Bu cümle Atatürk'ün çok hoşuna gitmiş ve sonunu getirmiş:

“Müspet ilme bağlısın.”

Üçüncü düzeyi yazdırırken gene tartışmalar olmuş. Atatürk'ün aklından geçenleri öğrenciler anlamıyor ve onun istediği dizeleri yazamıyorlarmış. Ama Celâl Bey'e bir daha sormamış ve daha çok, hem de yarım saat kadar, öğrencilerle tartışmış. Sonunda şiir, o yarım cümleyi dikkate almazsak, Atatürk'ün olan şu aşağıdaki dizeler ortaya çıkmış :

“Büyük karakterli Türk, çalışır yorulmazsın.

Zekân cihandan büyük, müspet ilme bağlısın.

Güzel sanat sevgisi, yüreğine ateştir

*Türk'ün büyük ülküsü, bu dünyaya güneştir.”*³

Burada da gene Atatürk'ün şairliği, şairliğinin de niteliği açıkça beliriyor : O, gençlerden, sanat alanında yalnızca teşvik için örnek olmak ve yaratıcılıklarının kaynağını, kendi tarihlerinden, kendi edebiyatlarından almalarını, yabancı konular ele alsalar bile kendi benlikleriyle işlemelerini istemiştir.

Atatürk, Türklerin de bugün musikiden, başka ulusların istedikleri hizmeti beklediğini anlatmış, klâsik Osmanlı müziğini ihyaya çalışanların çok dikkatli bulunmaları gerektiğine işaret ederek şöyle demiştir :

¹ B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

² B. Kemal Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

³ B. K. Ünal: *Musikiye Ait Bir Nöt*, Ulus, 10 Senteşrin 1939,

“Biz, bir Türk bestesini dinlediğimiz zaman, ondan geçmişin intibah bırakması lâzımgelen hikâyesini kalbimize giren oklar gibi duymak isteriz. Acı olsun tatlı olsun biz bir beste dinlerken ve farkında olmaksızın hislerimizin incelir olduğunu duymak isteriz.”¹

Müzik yapacaklardan istediğini de şöyle söylemiştir :

“Musikiden beklediğimizin maddî, fikrî ve hissî uyanklık ve çevikliğinin takviyesi olduğuna şüphe yoktur. Yeni şairlerimizden, ediplerimizden ve bilhassa ses sanatkârlarımızdan istediğimiz ve aradığımız budur.”²

Atatürk doğu müziğiyle yetişmişti ve eski müziği dinlemekten çok hoşlanırmış. Alaturka saz çalarken, çoğu zaman kendileri de şarkılara katılır, ama peşrevinden başlayarak saz semaisine dek bütün kural-lariyle dinlemeğe tahammül edemezmiş. Yarı yerde faslı kestirir, aynı makamdan olsun olmasın, kendi sevdiği şarkılara başlatırmış.

Sarayburnu’nda, bir gece “güzel bir tesadüf eseri olarak Şark’ın en mümtaz iki musiki heyetini” dinledikten sonra³, yaptığı bir görüşmede, duyularına uymayıp, devrimin ruhunu ve ulusun gelecek günlerini düşünerek eskiyi bırakıp yeni yola katılmanın zorunluğunu duyarak “alaturka musiki” üzerinde şöyle demiştir :

“Fakat benim Türk hissiyatı üzerindeki müşahedem şudur ki, artık bu musiki, bu basit musiki, Türkün çok münkesif ruh ve hissini tatmine kâfi gelmez. Şimdi karşıda medenî dünyanın musikisi de işitildi. Bu ana kadar Şark musikisi denilen terennümler karşısında kansız gibi görünen halk, derhal harekete ve faaliyete geçti. Hepsi oynuyor ve şen şatırdırlar tabiatın icabatını yapıyorlar. Bu pek tabiidir. Hakikaten Türk, fıtraten şen, şatırdır. Eğer onun bu güzel huyu bir zaman için fark olunmamışsa, kendinin kusuru değildir. Kusurlu hareketlerin acı, felâketli neticeleri vardır. Bunun fârîki olmamak kabahatti.”⁴

Ve işte onun müzik görüşündeki büyüklük de buradan geliyordu : Doğu müziğini sevdiği ve değerlendirmesini bildiği halde Batı müziğine yönelmesi. Doğu ülkeleri arasında nasıl bir özelliğimiz olmuşsa, şimdi de biz, bu özelliğimizi Batı ülkeleri arasında aramalıyız. Artık

¹ B. K. Ünal: *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

² B. Kemal Ünal : *Musikiye Ait Bir Not*, Ulus, 10 Senteşrin 1939.

³ Sahneye birinci olarak Arap mugannilerinden Müniretül Mehdiye çıkmış ve sanatında başarılı imiş. (*Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 254).

⁴ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 255.

Doğu dünyası içinde değil, Batı dünyası içinde kendimizi bulmamızı, bundan böyle de Doğular arasında eşlik ve andırırlarımızı Batıllar arasındaki eşlik ve andırırlarla değıştirmemizi istiyordu.

Çünkü :

“Bugün dinlenilmeğe yöneltilen musiki, yüz ağartacak değerde olmaktan çok uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz.”¹

Atatürk'ün en büyük isteklerinden biri, Türk müziğini canlandırmak oldu. Bunun için de Cumhuriyet rejiminin ilk yıllarından bu yana, Ankara'da halkın duygularını bu yüksek sanat zevkine hazırlamak amacıyla yanlış olarak “alafranga müzik” adını verdiğimiz büyük insanlık müziğine içten bir ilgi gösterdi. Çağının orkestrası pek güçlü olmadığı halde, her hafta verdirdiği konserlerde, uluslararası müzik üstadlarının eserlerinden birçok parçalar, iyi kötü halkın kulaklarına duyurulmasını sağladı. Atatürk, bu müzik kımıldanışını kendisine tez olarak almış ve onu kesin usullerle yürütebilmek için kendisi bizim saz müziğini sevdiği halde, susturmağa kalkmıştı. Radyolardan da birara kaldırttı ama, sonradan bu tedbirde ısrar etmedi, çünkü bu müzikle o müzik arasında hiçbir ilgi olmadığını anlamıştı. Bununla da onun iki yansıcı halinde halkın kulak anlayışını bulandırmıyacağına inanmıştı. Nitekim bu iki çeşit müzik, batı ülkelerinde de yanyana ve ayrı ayrı yaşamakta, halkın duygululuğu ile tartışmaya asla yer vermemektedir. Her ulusun kendi folklorundan kalma bir saz müziği vardır. Bunun yanında da lirik ve dramatik müzik yer almaktadır. Birinin yürüdüğü yol, ötekinin yürüdüğü yol ile çatışmaz. Çok kez de lirik ve dramatik müziğin saz müziğinden faydalandığı bile olur. Ona millî melodileri veren kaynakların en zengini, en gürü bu saz müziğidir. Teknikte ve enstrümantasyonda bir olan bütün batı müziklerinin birbirinden ayrı ulusal nitelikleri olmasını sağlayan nedenlerden biri de budur.

Atatürk 1934 yılı Büyük Millet Meclisi'nin açılışında da müziğin nasıl işlenmesi gerektiğine işaret etmekte ve böylece bu sanata karşı ilgisiyle, bu sanat hakkındaki bilgisini ortaya koymaktadır :

“Arkadaşlar, güzel sanatların hepsinde ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğini bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak, bundan en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun

¹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, III, s. 363.

yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği olabilmesi, kavriyabilmesidir. Bugün dinlenen musiki yüz ağırtacak değerden uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel son musiki kural-larına göre işlemek gerektir. Ancak bu gözeyde Türk ulusal musikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini bulabilir.”¹

Açış söylevinin bu parçası, aynı zamanda Musiki Muallim Mektebinin yeni bir teşkilâta yönelmesi nedenini ve Konservatuvar tarihinin bu dönüm noktasını aydınlatıyor.

Bir yıl sonra da (1935) şöyle demiştir :

“Ulusal musikimizi, modern teknik içinde yükseltme çalışmalarına bu yıl daha çok emek verilecektir.”²

Gerçekten de büyük bir emekle Avrupa kıt’ası üzerinde, ulustan ulusa, iklimden iklime değişen sesler, bizi ahenk ve melodi zenginliği karşısında bulundurdu. Bir yanda Beethoven’i, öte yanda da Puccini’yi, Çaykowski’yi dinledik; bu Alman, bu İtalyan, bu Rus müziği dedik ve Adnan Saygun’un *Yunus Emre* ve Nevid Kodallı’nın *Atatürk* oratoryaları bu düşünüşün verimleri oldu. Bir İdil Biret’in, bir Suna Kan’ın piyano ve keman resitallerini de bütün Avrupa duydu.

Bizde bir o p e r a n ı n kurulması da gene Atatürk’ün en büyük isteklerinden biriydi. Gerçi İstanbul’da, Avrupa truplarının verdikleri misafir oyunları bir köşeye koyulursa, 1840 yılından bu yana, devamlı bir opera sahnesi vardı, ama öz değildi. Atatürk’e, bu öz yaratıcılığa teşvik için güzel bir fırsat çıktı. İran Şahı Rıza Pehlevi Türkiye’ye gelecekti. Bu vesileyle Atatürk, ilk kez olarak opera tarzında orijinal bir Türk eserinin sahneye konmasını düşünmüş, bu işi de o zaman yeni Avrupa’dan dönen bestecimiz Ahmet Adnan Saygun’a havale etmiş, Adnan Saygun’un *Özsoy* adlı ilk küçük operası işte böyle bir teşvikle yazılmıştı. İran Şahı huzurunda temsil edilirken, biraz da kendi eseri sayılan bu Avrupalı anlayışında ilk Türk operasının, misafirin üzerinde bıraktığı güzel etkiyi görmekten sonderece

¹ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 378.

² *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 385.

memnurluk duymuş¹. Bir Leylâ Gençer'in, bir Ferhat Onat'ın Avrupa sahnelerinde Türk opera sanatçıları olarak oynayabilmeleri hep bu teşviklerin eseridir. Adnan Saygun'un *Kerem ile Ash'sı*, Sabahattin Kalender'in *Nasrettin Hoca'sı* da hep bu teşviklerden doğmuştur.

Çok karakteristiktir ki, opera, modern tiyatro kurulurken de tamamiyle önde idi. Ankara'da, bir tiyatro ve rejisörlük okulu ile bağlı bir Konservatuvara çağrılan Rejisör Carl Ebert, 1947 yılındaki operaları sahneye koyma bakımından, en iyi başarılarını verdi. Ama, ikinci Dünya Savaşının ortasında büyük bir ciddiyetle işlenmiş olan *Antigone* ve *Kıral Oidipus* temsilleri öyle bir etki bıraktı ki, Avrupa ruhunun, Doğunun içe kapatan islâm havası içinde büyümüş olan bir Türk için, en çok güç olduğu yerde de duyurmağa çalışıyordu. Burada, trajedinin köklerine inilmişti.

Muhakkak olan bir şey varsa, Türk tiyatrosuna yeni tohumlar Atatürk devrinde, Konservatuvarın açılmasıyla atıldı. Gerçi ondan önce bir tiyatromuz yok değildi, ama hayatı bunun çok kahırlı geçti. Zaman zaman istipdadın hışmına uğruyor, aktörleri dağılıyor, yazarları sürülüyor ve bir gecede, yıkılıveriyordu. Sonra gene zaman oluyor, kendi kendine diriliyor, dilsiz, düzensiz, dekorsuz, hattâ kadınsız, sırf yaşamak kaygısıyla sürünüyor. Onun bu karanlık devirde bir koruyucusu olmadı. Bunun için de hep zan altında kaldı. Ruh özgürlüğü isteyen bir sanat, istibdat devrinde yaşamadı. Meşrutiyet devrinde de, bu alanda, hevesliler gün ışığına çıktıkları halde dağıldılar. Dağılmasaydılar gene de, bir şey yapamıyacaklardı; çünkü hürriyet gerçi vardı ama, kadın henüz esaretten kurtulamamıştı. Onun kap-kara peçesinin altında hapsolunan yüzünü görmek, sesini işitmek "namahrem"e haramdı. Atatürk Cumhuriyeti, işte, bu köhne düşünceleri yıktı ve yepyeni bir hayat alanı açtı. Aydın Türk kadını, pürüzsüz söyleyişi ve tertemiz sesiyle sahneye çıktığı anda, Türk tiyatrosu gerçek varlığını ortaya koydu.

1930 yılının Nisan ayında, İstanbul Darülbeydi sanatçıları Yeni Türk Ocağı tiyatrosunu açmak üzere Ankara'ya gelmişler, temsiller veriyorlar. Repertuarlarında *Hamlet*, *Mürat*, *Muhayyel Hasta* gibi klâsiklerle Alman, Fransız modern piyesler var. Atatürk, bu oyunları

¹ Bk. A. Kaptan : *Atatürk ve Sanat*, Türk Dili, 1 Kasım 1955, cilt V, sayı 50. s. 78.

seyrettikten sonra, Muhsin Ertuğrul başta olmak üzere bütün artistleri Marmara köşkü'ne çağırır ve onlara şu sözleri söyler :

*'Siz, benim tâ ateşemiliterlik çağımdan beri memleketimizde görmeyi candan özlediğim bir hayali gerçekleştirdiniz. Böylesine birbirine bağlı bir sanat topluluğunu kendi imkânlarımızla hazırlayıp bize getirdiniz, gösterdiniz.'*¹

dedikten ve Türk Tiyatro Sanatçıları için çömertçe dağıttığı binbir övgüden sonra, sözlerini çevresindekilere yönelterek şöyle bitirmiş :

*'Efendiler.. Hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hattâ Reisicumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim!'*².

Bunu söylemekle de, sanatın, edimsel, yalnız çalışmakla elde edilmediğini, büyük sanatçı, kişiliğini kazanmak için sanatçı olarak doğmak gerektiğini anlatmak istemiştir. Onun bu anlatış tarzı, ve bu tarz ile beliren tiyatro ilgisi, bugünkü düzeye ulaşan tiyatromuz için çok teşvik edici olmuştur. Konuşmalarının birinde de şöyle demiş:

*"Hayatta herkes bir aktördür."*³

Bununla da herkesin, kendi hayatını kendisi yaşadığını söylemek istemiş olacak. Atatürk'ün bu sözü de, tiyatro sanatına gösterdiği sevgi kadar, bu yolda sanat gücünün hayattaki gereğini belirtiyor.

Bir tiyatro eseri bile yazmak istediğini Meslektaşım Âfet İnan'dan dinledim. Konu : Timur. Onun Ankara'ya gelişi ve Yıldırım Bayezid ile karşılaşması. Bunun için de Âfet Hanımla birlikte meydan muharebelerinin yapıldığı yerleri keşif için geziye çıkarak bu tarihî yerlerde incelemeler bile yapmış. Önce telsizlerin bulunduğu yerleri gezmişler, Atatürk'ün "*burada bu meydan muhaberesi yapılmaz*" sözü üzerine, Çubuk ovasına, Esenboğa'ya gitmişler ve "*burada olabilir işte*" deyince⁴ olayları burada düşünmüşler. Kişiler belirtildikten sonra da, Âfet İnan'a yazdırmağa başlamış. Hep Timur'u, öteki kişileri de gene Timur'un ağzından konuşturmuş. Bu böyle olmaz, can sıkır, bir az da ötekiler konuşsun denince, Atatürk, "*Timur varken başkaları konuşamaz*" demiş. Bu da onun, tiyatro eserlerini, dramatik anlayıştan

¹ Muhsin Ertuğrul: *Bir Dönüm Gecesi*, Cumhuriyet, 14 Nisan 1963.

² Muhsin Ertuğrul: *Bir Dönüm Gecesi*, Cumhuriyet, 14 Nisan 1963.

³ Âfetinan'dan dinledim.

⁴ Âfetinan'dan dinledim.

çok, tarih görüşünden gelen bir epik kavrayışa dayandığını ve tarihi yalnız okumak, ya da okutmakla yetinilmeyip, sahnede de canlandırılmasını istediğini gösteriyor; çünkü olaylar ve bu olayların içindeki kişiler, sahnede olduğu kadar hiçbir yerde, insana daha çok etki yapamaz. Ne yazık ki metin elde değil. Günün birinde ortaya çıkarsa, bu alandaki görüşleri ve işleyiş tarzı üzerinde daha çok durulabilir. Ama önemli olan onun bu yoldaki teşvikleridir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in tarihi bir konuyu işleyen manzum piyesi : *'Akın'*, ilk kez olarak İstanbul'da oynandığı zaman çok hoşuna gitmiş ve sanatçıları en güzel sözlerle kutlamış,¹ gençleri bu alanda da yetiştirmek üzere, Avrupa'ya gönderilmeleri için hükümetin dikkatini çekmiştir. Bunların arasında "*Görmeğe Geldim*" başlıklı ve güçlü bir şiiriyle Atatürk'ün sevgisini kazanmış olan Behçet Kemal Çağlar kültür ve tarih bilgisini arttırmak ve ileride tarihî piyesler de yazabilmek için İngiltere'ye gönderilmişti. Giderken de ona "*iyi tarih bilersen iyi piyes yazarsın*" demiş Atatürk.² Amacı : Bu alanda da Batı anlayışında humanist bir yaratıcılığa yönelmekti. Behçet Kemal Çağlar'ın *Timurlenk*'i, Aka Gündüz'ün *Mavi Yıldırım*'ı, Selâhattin Batu'nun "*Oğuzata*" sı ve "*Güzel Helana*" sı, Orhan Asena'nın "*Gilgamış*" ı ve "*Hürrem Sultan*" ı, Celâl Esad Arseven'le Salâh Cimcoz'un "*Üçüncü Selim*"i, Haldun Taner'in Baltacı Mehmet Paşa üstüne kaynak tartışmaları eytişimini (dialektiğini) ele alan "*Lütfen Dokunmayın*" adlı sahne eserleri, hep bu görüşün, yurdumuzda kök tutmağa başhyan yeni insancıl Batı anlayışının verimleridir.

Sanatımızın kalkınması için, Atatürk, devletin yardımını gerekli bulmuştur :

*"Güzel Sanatların her şubesi için kamutayın göstereceği alâka ve emek, milletin insanî ve medenî hayatı ve çalışkanlık veriminin artması için çok tesirlidir."*³

Her yıl da, Büyük Millet Meclisi açılış nutuklarında, Güzel Sanatlardan, devlet adamı olarak söz açmış ve "*Güzel Sanatları geliştireceğiz*" demiştir; çünkü Güzel Sanatlar gelişmezse, kısır kalır toplum.

¹ Lütfi Ay: *Atatürk ve Tiyatro*, Ulus, 10 Kasım 1947, s. 6.

² Âfetinan'dan dinledim.

³ Yıl 1936. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III. s. 373.

Güzel Sanatları yurttâ kökleştiren onun bu nutukları oldu. Sanattan söz açması, etrafındakilere ilgi ve sevgi aşıladı ve onları uyandırdı.

Cahit Külebi'nin şiiri :

“Sana borçluyuz tâ derinden ;
Çünkü yardımuzu sen kurtardın !
Hasta, yorgun düşmüştük,
Yaralarımızı iyice sardın.
Yiğittin, inanç doluydun, yapıcıydın,
Sanatkârdın, denizler kadar engin ;
Kimsenin görmediğini görürdü
Sevgiyle bakan gözlerin.”¹

Yeni şairlerimizin yazdıkları şiirler, yeni ressamlarımızın yaptıkları resimler, heykelticilerimizin diktikleri heykeller, yeni mimarlarımızın da kurdukları anıtlar, henüz daha dünya çapında ölçülerini bulamamışlarsa da, yeni bir Türk sanatının varlığını ortaya koymağa çalışmışlardır, hâlâ da çalışmaktadırlar.

Bütün bu araştırmaların sonucu bizi şu gerçeğe ulaştırdı : Atatürk'ün edebiyat ve sanat anlayışının kökleri geçmişimizde, tarihimizde, benliğimizde, verimleri de geleceğimizdedir.

¹ Cahit Külebi'nin *Atatürk Kurtuluş Savaşı'ndan*.